

William Hunter magyarországi utazásai és benyomásai

Az 1790-es években Magyarországot szinte egy időben kereste fel két angol utazó. Közülük Robert Townson természettudós beszámolóí¹ az ismertebbek, és az utókor több szempontból is jobban feldolgozta, hiszen nem csak a történettudomány, de a természettudományok képviselői is foglalkoztak vele.² A másik utazó, William Hunter személye is kevésbé ismert, művének feldolgozottsága kevésbé teljes, sőt, útleírásai lényegében alig ismertek. Művében, illetve az erről³ különböző nagy-britanniai folyóiratokban megjelent recenziókban azonban több dolog is észrevehető; egyfelől a Magyarországról élő sztereotípiák és képek, másrészt azok az elvárások, amelyeket a korszakban Nagy-Britannia olvasóközönsége az útleírások iránt támasztott.

Bevezetőként röviden bemutatom a művet és annak szerzőjét. William Hunter⁴ életéről kevés információ maradt fenn. Keveset tudunk munkásságáról, illetve származásáról, sőt, még születési és halálozási évét sem lehet pontosan meghatározni.⁵ Az bizonyos, hogy Londonban élt és hogy az Inner Temple tagja volt, amely egyike volt a nem-egyetemi szintű jogász főiskoláknak.⁶ Ezen monumentális útleírásán kívül még pamfletek ismertek tőle, amelyek a Franciaországgal szembeni háborút és az angol tengeri fölény fontosságát hirdetik. Ez utóbbiak egyébként útleírásaiban is megtalálhatók, számos utalást tesz az aktuális politikai helyzetre, többször hangot ad, mintegy mellékes megjegyzésként, az európai politikai helyzettel kapcsolatos véleményének. Hunter háromszor látogatott el Magyarországra, útjai közül az első egy nagyobb Oszmán Birodalmon belüli utazásnak az „alfejezete.” Ez első utazása során egyébként a szokásossal ellentétes irányt járt be: keletről, Havasalföldről

¹ Robert Townson: *Travels in Hungary with a short account of Vienna in the year 1793*. London, 1797

² A teljesség igénye nélkül: Kökény 2013, Rózsa 2011, Rózsa 2006, Hevesi 2000, Merkl 1998. William Huntert először – és eddig utoljára – Olter László vette vizsgálat alá, más utazókhoz hasonlítva.

³ William Hunter: *Travels through France, Turkey, and Hungary, to Vienna, in 1792 : to which are added, several tours in Hungary, in 1799 and 1800 : in a series of letters to his sister in England*. London, 1803. A könyv nem található meg egyetlen magyarországi közkönyvtárban sem. Az Országos Széchényi Könyvtár a mű német nyelvű kiadásából őriz egy példányt – ebből azonban hiányzik a két magyarországi út leírása, mivel azok előtt, 1797-ben adták ki. A mű teljes terjedelmében elérhető az interneten.

⁴ Nem azonos William Hunter orvossal, aki 1787-ben a burmai Peguról írt útibeszámolót.

⁵ Erre tett kísérletet: <http://www.historyofparliamentonline.org/volume/1790-1820/member/hunter-william-1769-1815>

⁶ Olter 2000: 269.

érkezett, majd Pozsonynál távozott. Másik két utazását már szándékosan Magyarország ismételt felkeresését és megismerését tűzte ki célul, ekkor ugyanis Hadik Károly gróf meghívásának tett eleget. Bár a leírás egyszer sem említi meg „Hadik gróf” keresztnévét, de annyit elmond, hogy Hadik András generális idősebbik fia, amely által lehetővé válik személyének azonosítása. A keresztnév elhagyása jellemző problémája a műnek; bár a helységeket mind feltünteti – legtöbbször azok német nevén – a személyeknek, az egyébként ideiglenes útitársaknak csak a vezetéknéveit tudjuk.

Hunter „tipizálása”⁷ meglehetősen nehéz. Az egyértelmű, hogy magányos utazó, akit sem családtag, sem barát nem kísért el az útra. Alkalmi útitársai voltak, akikkel csak a közös úticél kötötte össze, és róluk sem esik semmi említés, leszámítva, ha egy melléje rendelt kísérőről van szó. Az utazás céljának meghatározása sem különösebben problémás; az első magyarországi útja pusztán szükségesség, mivel haza akar térni Nagy-Britanniába az Oszmán Birodalomból, és szárazföldön erre vezet az út. A második és harmadik útnak viszont már Magyarország alaposabb megismerése volt a célja. Ami azonban nehezebben fogható meg, írható le, az az utazás jellege. Az út nem volt hivatalos; Hunter nem képvisel sem vállalatot, sem kormányzati szervet, nem képviseli Nagy-Britanniát. Nevezhetjük-e ismeretszerző vagy tanulmányútnak? Erre a felvetésre is nemleges választ kapunk. Huntert, bár sokat moralizál – és emiatt talán még beleférne a filozofikus utazó kategóriába⁸ – nem érdekli a felületesnél jobban a társadalom, érdektelen a természeti kincsek iránt, nem érdekli a magyar politika. Alapvetően elmondhatjuk róla, hogy „turista,” aki csak azért utazik, mert nagyvonalakban érdekli az adott ország, és megteheti, hogy meglátogathassa. Utazásának semmilyen deklarált célja nincs, a pusztán érdeklődést leszámítva. A mű megírására is a korszellem sarkalta; ebben az időszakban, aki utazik, az szinte mindig meg is írja és publikálja úti élményeit⁹ – hasonlóan a mai emberhez, aki fényképeit a közösségi oldalakon tárja a nyilvánosság elé. Ez ugyanis nem csak hivalkodás, hanem egyben bizonyítás is. A korban csak akkor hiszik el, hogy tényleg ott járt, ha onnan minél hitelesebb információt, információkat közöl. Ha minél részletesebben, minél pontosabban ad meg adatokat, ír le kulturális és földrajzi

⁷ Burke 2006: 7-8.

⁸ Burke 2006:9. Burke azokat nevezi filozofikus utazóknak, akiket – Voltaire-hez hasonlóan – „érdektelen kíváncsiság” hajt, és érdeklődésük, megfigyeléseik elsősorban a társadalomra, a szokásokra, kultúrára terjednek ki.

⁹ Laermann 1976: 77

jellemzőket, akkor azok körében, akik a művét olvassák, nagyobb megbecsülésnek örvendhet. Nem csak az utazás volt divat egyes – jómódú – körökben, hanem az élmények megosztása is. Ez utóbbiakban egyébként bővelkedik Hunter leírása: a személyes benyomások, az élményszerűség, az apró kényelmetlenségek vagy kellemes meglepetések ecsetelése rendre megjelennek művében. Utazási stílusa meglehetősen sietős; ritkán szemlélődik, a „helyiekkel” – bár latinul¹⁰ és néha németül tudnak beszélgetni – nem vegyül, rendre sietősen továbbáll. Sokszor nem időzik el egy helyen, úticélt töröl „késés” miatt, gyakran az este ellenére is továbbindul vendégül- látótól.¹¹ A késések miatti állandó bosszankodások tovább erősítik azt a képet, hogy Hunternek semmi célja nem volt a magyarországi utazással, sőt, néha mintha kifejezetten teher lenne számára az egész, mintha pusztán Hadik gróf meghívásának eleget téve, illendőségből utazna ide.

Felépítését tekintve a mű kétkötetes; az első kizárólag az Oszmán Birodalommal foglalkozik, míg a második kötet az, amelyben helyet kap a három magyarországi út.¹² A két kötet összesen mintegy ezer oldal, tartalmaznak egy tartalomjegyzéket, a levelek rövid összefoglalóit és egy részletes táblázatot az utazásról. A mű egy sajtószerű, részben naplóra, de leginkább levélregényre emlékeztető alkotás. A szerző végig Elzának, egy angliai lánytestvérnek írott leveleken keresztül meséli el a történeteket. A levelek terjedelme változatos, általában a pihenőidők közötti időszakokat ölelik fel, ezzel erősítve azt az érzést, hogy a hosszabb utazás, kirándulás után rögtön megírta a levelet. Ez utóbbi egyébként annyira jól sikerült Hunternek, hogy valóban nehéz megállapítani, hogy vajon a „leveleket” csak hazatérése után, vagy még az úton írta. Azt, hogy a fejezetek nem közvetlenül a megjelenés előtt keletkeztek alátámasztja (vagy legalább is megerősíti a feltételezést), hogy találunk bennük visszautalásokat, amelyek a szerző meglepő élményeit, csalódásait vagy pozitív meglepetéseit írják le. Példának okáért a XXIV. levélben azt olvashatjuk, hogy a parasztházak sokkal „csinosabbak”, mint Angliában, míg a második út során, amikor már be is lép egy ilyen parasztházba, az előző élményre visszautalva írja le a belső térben látott nyomort és egyszerűséget.¹³ Hunter nagyon ügyelt arra, hogy ne áruljon el előre semmit, és az olvasót is az utazás során szerzett, az adott pillanathoz kapcsolódó élményekkel lássa el. A levél-jelleg látszatát

¹⁰ Hunter 1803:238

¹¹ Hunter 1803:U.O.

¹² A lábjegyzetekben lévő oldalszámok a második kötetre vonatkoznak.

¹³ Hunter 1803: 150. és 225.

mindvégig megőrzi, ennek érdekében a friss élményekkel való találkozás és azok leírása folytonosan visszatérő motívum a műben.

Korábban említettem az utazás részletes táblázatát. Ez az első kötet elején található, és felsorolja az összes települést, amelyen áthaladt, a köztük lévő távolságot, valamint több postaállomást. Némelynél a szerző feltüntette, hogy ott ebédelt, esetlegesen ott is aludt. Ez utóbbi táblázat egyébként jól tükrözi a magyarországi postakocsi-hálózat sűrűségét, különösen az első útnál. Az első útját a mai „főútvonalakkal”¹⁴ párhuzamosan tette meg, és meglehetősen gyorsan, alig egy hét alatt jutott el Vöröstoronyból Pozsonyba. Ez az első út egyébként annyiival érdekesebb a többinél, hogy más utazóktól illetve a későbbi magyarországi útjaitól eltérően ekkor még nem voltak magyarországi kapcsolatai, de még csak komolyabb ismeretekkel sem rendelkezett az országról. Míg más utazókat és később őt is ellátták ajánlólevelekkel, hasznos címekkel, sőt nem egyszer lovakkal és kocsival,¹⁵ addig Hunter az első útja alatt a helyi infrastruktúrára volt utalva. Első útja egyébként meglehetősen rövid volt, a legtöbb településen csak áthaladt. Mindössze Pesten és Budán tett egy hosszabb, egynapos látogatást. Emellett Vöröstoronynál időzött hosszabban, mivel tíz napig karanténban tartották. A levelek alapján az eljárással hosszú időre keserűvé tették szájízét, a következőekben rendre az ország infrastrukturális elmaradottságán kesereg. Hangulatának elrontásában közre játszhatott az is, hogy a karantén miatt éppen hogy lekészte I. Ferenc koronázását.¹⁶

Második és harmadik utazását már céltudatosabban tette. A két út között 1799-1800 tele képez határvonalat, télre ugyanis visszatért Bécsbe. A második út során rövid fertői kitérő után először a Dunakanyart látogatta meg, majd Zemplénbe és a bányavárosokhoz utazott, érintve a Lomnici-csúcsot és a Magas-Tátrát. Ezt követően tett egy kirándulást Hadik gróf kíséretében Balatonfüredre és Tihanyba.¹⁷ A harmadik út során először a Dél-Dunántúlt kereste fel, járt Pécsen és Mohácson is. Úti célja ezúttal Futak volt, Hadik gróf birtokait kereste fel. Hadik azonban nem tartózkodott otthon – ekkor már valószínűleg a háborúban volt, ahol július 24-én, a marengói csatában elesett.¹⁸ A gróf távolléte ellenére sem feledkezett meg „vendégéről,” ellátta őt megfelelő levelekkel és kísérőkkel a további utakhoz. Hunter egészen a Temes-vidékig elment, látta

¹⁴ Térképmellékleten berajzolva.

¹⁵ Ez elsősorban Townsonra jellemző.

¹⁶ Hunter 1803: 159.

¹⁷ Hunter 1803: 339-347.

¹⁸ Nagy 1859: 12.

az épülő péterváradai erődöt, beszámol az Oglu pasa-féle felkelésről Szerbiában. Ezt követően visszatért Bécsbe.

Hunter leírásának a részletesebb elemzéséhez először meg kell határoznunk, hogy mit is tekinthetünk vidéknek. A fogalom ugyanis meglehetősen relatív: A kora újkorban a város ugyanis többféle képen lehetne meghatározható: lakosságszáma, jogállása vagy funkciója alapján.¹⁹ Mivel ezek elemzése túlzottan megnyújtaná a tanulmányt, meglátásom szerint a legjobb, ha figyelembe vesszük, hogy Hunter mit tartott vidékinek, vagy vidékiesnek. Ez azonban azért nehéz, mert Hunter a „country” kifejezést legtöbbször a „táj” értelmében használja, nem a településhálózatban betöltött pozícióra utal. Hunter leírásai alapján Magyarország egy falusias ország, ahol a városok közül is csak kevés rendelkezik valóban városias jelleggel. A települések többsége nagy falu, ahol nincs utcakövezet, egyszintesek a házak, és a nagytestű állatok vagy a bányatárnák bejáratának látványa jellemzi az utcaképet. A városokat legtöbbször koszosnak és rendezetlennek találta.

„Gyongyosch, the next stage, has an appearance which approximates to the barbarousness of its appellation. It is dirty and straggling, and most of the houses are miserable huts.”²⁰

Ugyanakkor Hunter ezeket a településeket egyáltalán nem nevezi „village”-nek vagy „settlement”-nek, hanem végig a „town” kifejezést használja, vagyis minden vidékies látvány és benyomás ellenére városnak tartja és városként kezeli őket. A városok jellege viszont sorozatos csalódásokat okozott neki. Legtöbbször arra számított, hogy a városokban jól felszerelt szálláshelyeket fog találni, vagy rendezett utca- és városképet, szerkezetet. Ebben azonban nincs semmi meglepő, amennyiben figyelembe vesszük, hogy a magyar városok urbanizációs színvonala messze elmaradt Londonétól vagy más angol városokétól, melyek Hunter város-fogalmának tapasztalati bázisát képezték.

Az elvárások és a tényleges tapasztalat ellentétei végighúzódnak a szövegben. Visszatérő problémának számít a fogadók rossz felszereltsége. Hunter az Oszmán Birodalomban való utazásai során mindig magával vitetett egy ágyat, amit azonban Bukarestben eladott, remélve, hogy a „Német-Római császár országában” már nem

¹⁹ Erről jó áttekintést ad: Bácskai 2002

²⁰ Hunter 1803: 245.

lesz rá szüksége.²¹ Majd kellemetlenül tapasztalta, hogy mind a karantén alatt, mind a legtöbb fogadóban egy deszkán és szalmazsákon kellett aludnia. Az ilyen élmények, az „ez már a fejlett világ” feltételezés a belépéskor, a túlzott elvárások magyarázzák a városok számára siralmas és rendre frusztráló képét.

Ami azonban a települések jellege alapján meghatározható vidéket, a falut, „village-et” illeti, Hunter benyomásai nem voltak kimondottan rosszak. Első, felszínes megfigyelései kezdetben egy igen tiszta, rendezett és „kényelmes” falusi világot jelenítettek meg, vidám paraszttal, fehérre meszelt házakkal, amelyek sokkal kényelmesebbnek tűnnek angol megfelelőiknél.²² Rendre megbotránkozott azonban az emberek életmódján: a tiszta falú, virágos ablakú parasztházak belseje nyomorúságosak, a díszes ruhát viselő emberek pedig valójában szegények. A feudális viszonyokkal való találkozás is többször meglepte,²³ mint ahogy a nemek közt tapasztalt nagy különbségek.²⁴ Az emberek viselkedését általában barátságosnak találta. Külön kiemelte, hogy az idegen utazókkal mindig szerfölött barátságosak, és nagy érdeklődést mutatnak irántuk,²⁵ egyfajta a világ dolgairól beszámoló hírnököt látnak bennük. Az érdeklődés egyébként kölcsönös; Hunter, saját elmondása szerint, néhány alkalommal ő maga is helyiektől érdeklődik az ország történelméről.²⁶ Könyvében a történelem ismertetése vonatkozó részek azonban nem feltétlenül a helyiek beszámolóján alapulnak., a leírást ajánlott irodalom lábjegyzetelésével egészíti ki.²⁷

A vidék lakóival ugyan ritkán vegyült, megfigyelései mégis részletesnek mondhatóak. A parasztságot szegénynek, de rendkívül változatosnak tartotta. Egyes helyeken gazdagabb embereket és díszes ruhákat talált, míg máshol a házakat és az emberek öltözködését is sokkal szegényesebbnek látta. Mindezt indokolhatják a népviseletek közötti különbségek, hiszen egyes tájegységek viseletei kevésbé díszesek. Amennyiben vasárnap érkezett egy településre, az embereket nyilvánvalóan díszesebb, „csinosabb” („neater”) ruhákban találta, mint ott, ahova hétköznapi érkezett. Az adott területek gazdasági viszonyai is közre játszhattak ebben, bár azt nem

²¹ Hunter 1803:48.

²² Hunter 1803: 150-151.

²³ Hunter 1803: 225.

²⁴ Hunter 1803: 227.

²⁵ Hunter 1803:

²⁶ A Mohácsi csatáról, mind a Dózsa-féle parasztfelkelésről érdeklődik a helyieknél.

²⁷ Ez utóbbi alapján egyébként könnyen elképzelhető, hogy a magyar történelemről a kor tudományos-ismeretterjesztő színvonalának megfelelő könyvek álltak rendelkezésre Nagy-Britanniában.

mondhatjuk, hogy leírásai alapján megrajzolható az ország belső gazdasági különbségeinek térképe: egyes régiókon belül gyakran a szomszédos települések, városok, falvak között is komoly különbségek vannak az öltözékek minőségében, a házak, települések külső jellemzőiben.

A mezőgazdaság módszereit elmaradottnak találta, aminek a parasztok általa megfigyelt munkamódszerei voltak az oka. Meglepte, hogy a nők is részt vesznek a keményebb mezőgazdasági munkákban, például a szántásban.

*„The women, who are not by any means so well-looking as the men, are kept in a state of slevish subordination, and are not only employed in domestic drudgery, but in the laborious parts of agriculture, such as, digging, planting and following the plough.”*²⁸

Hunter felkészültsége egyébként ez alatt a két út alatt érezhetően javult, ami a különböző ajánlólevelek beszerzésében is tetten érhető. A felkészülés része, hogy olvasta Townson Magyarországról szóló művét is.²⁹ Ugyanakkor a fogadók hiányosságai és a postakocsik lovainak a cseréjének gyakori akadozása miatt továbbra is rendszeresen kesereg, és második útja során azt tanácsolja a későbbi magyarországi utakra készülőknek, hogy inkább saját felszereléssel és lovakkal utazzanak.³⁰ Hogy az angol utazó volt-e ennyire igényes, vagy a postahálózat volt kezdetleges nem tudjuk megállapítani; az bizonyos, hogy az utak ekkor még nem jelentettek többet a kocsik keréknyomainál, karbantartásukat pedig a megye végezte, jobbágyok robotmunkájával, meglehetősen rendszertelenül. Angliában ugyanakkor már jórészt államilag kiépített úthálózattal találkozott az utazó, elterjedőben volt a zúzottkő. Érdekes módon azonban az utakról, azok állapotáról alig tesz említést. Nem számol be arról sem, és az utazást összefoglaló táblázat sem mutatja, hogy komolyabb késéseket szenvedett volna az utak állapota miatt. A késedelmeket a leírtak alapján nem a postaállomások hiánya vagy az úthibák okozták, hanem a lóhiány, ami annál inkább meglephette Huntert, hogy rendre beszámolt az ország lovakban való bőségéről és szembesült a nagy ménesekkel. Hunter egy helyen arra panaszkodik, hogy a lovak a földeken vannak, és ott dolgoznak, mint igásállat.³¹ A lóhiány meglehetősen feltűnő dolog; sokszor az állomásokon nincsenek váltás lovak, órákat kell várni, amíg a régiek

²⁸ Hunter 1803: 227

²⁹ Hunter 1803: 289.

³⁰ Hunter 1803: 227-228.

³¹ Hunter 1803: 261-262.

eléggé kipihenik magukat az út folytatásához. A hiány okozhatta a lovak besorozása katonai szolgálatra, nem elsősorban csatalóként, hanem teherhordásra, szállításra.³² A hiány azonban lehet relatív is; Hunter egyszerűen csak jobb minőséghez volt hozzászokva Nagy-Britanniában, mint amit Magyarországon tapasztalt, vagy csak egyszerűen túl nagy elvárásai voltak. Mindenesetre több időt töltött karanténban első utazása során, mint amennyit az országon való átutazással – és ebben benne van egy egynapos pest-budai pihenő. Vagyis a postahálózat az esetleges, de nem feltétlenül általános lóhiány ellenére is rendszeresen üzemelt. Érdeemes figyelembe venni, hogy más utazók, szinte ugyanebben az időben, nem szenvedtek hasonló nehézségektől. Hofmannsegg gróf, aki Szászországból érkezett Magyarországra és tartózkodott itt 1793-94 között az alábbiakat írta a magyarországi postahálózat állapotáról:

*„Lehetetlen jobb postai szolgálatot kívánni, mint ebben az országban van. Többször megtörtént, hogy a lovakat hamarabb felváltották, mint amennyi idő alatt a kerekeket megkenhették és sohasem történnek, mint nálunk [Szászországban], késedelmezések s aztán bocsánatkérések, hogy a lovak nem voltak idehaza s több efféle. Csak ilyen intézmény mellett lehetséges két nap alatt, és pedig reggeli 5 órától esti 9-ig tartó utazás után 36 mérföldnyi utat megtenni, mert ilyen messze van Buda Béctől, mégis a második nap este már ott voltam...”*³³

Ez a vélemény szöges ellentéte annak, amit Hunter tapasztalt. Ez megerősíti a feltételezés, hogy Hunter nagy-britanniai tapasztalatai alapján magasabb elvárásokat alakított ki.³⁴ Feltételezhetően hajlamosabb volt arra, hogy a kellemetlenségek miatt általánosítsa. Hunter a postamesterek műveletlenségét, és udvariatlanságát is felhánytorgatta, amit azzal magyaráz – egyébként a késéseket is ide vezeti vissza – hogy a helybeliek nincsenek hozzászokva az utazókhoz, mivel csak ritkán utazik valaki keresztül Magyarországon. Ez abból a szempontból viszont ellentmondás, hogy egy postán a korban átlagosan 10-16 váltás lovat tartottak, vagyis ha olyan csekély volt a forgalom, akkor néhány ló biztos akadt volna, amit be tudnak fogni kocsijába.

A következőkben vizsgáljuk meg, hogyan fogadták Hunter könyvét a kritikusok. Nagy-Britanniában ekkor már széles választéka volt olyan folyóiratoknak,

³² Ekkor zajlik a „második koalíció háborúja” Franciaország ellen. Hadik gróf is ebben az évben esik el a Marengói ütközetben.

³³ Idézi: Kulcsár

³⁴ Egyben alátámaszta azt a jól ismert megállapítást, mely szerint az útleírások „legalább annyit mondanak el magukról az utazóról, mint a meglátogatott országokról, mint a meglátogatott országról.” Burke 2006: 16.

amelyek a legfrissebb irodalmi alkotásokról közöltek kritikát, recenziót. Hunter könyvének harmadik, teljes terjedelmében még csak első³⁵ kiadása is kapott kritikákat. Ha egyszerűen akarunk válaszolni erre a kérdésre, akkor elmondhatjuk, hogy a kötet vegyes ítéleteket kapott. A szerző stílusát valamennyi kritikusa méltatta. Szépirodalmi igényű fogalmazásmódját, az elbeszélő jelleget, valamint a levél-formát is nagyra értékelték.³⁶ A leírás módjával ellentétben azonban a mű tartalma kevésbé hozott általános elismerést. Az egyik kritikus mai szóval élve „kocaturistának” nevezte, mivel szerinte még a legalapvetőbb helyszíneket sem látogatta meg. Szemére hányták – és ez meglehetősen sajtáságos – hogy sem a botanikához, sem az ásványokhoz nem ért, és hogy még minimális kockázatokat sem vállal egy-egy izgalmasabb, különlegesebb úticélért. A Lomnici-csúcsot kihagyta a köd és az időjárás miatt, emiatt a kritikus meglehetősen elítélően nyilatkozott róla.³⁷ Felkészületlennek tartották, mert nem látogatott meg olyan nevezetességeket, amelyek közel voltak hozzá, de nyilván nem volt róluk tudomása – vagy nem érdekelték. Miért nyilvánul meg, különösen a bányavárosok leírásakor ilyen erősen a kritikai hangvétel? Ez a momentum véleményem szerint Robert Townson útleírásának a hatását mutatja. A természettudós igen behatóan tanulmányozta a Tátrát és a Garam-vidéket, részletes leírásokat közölt a terület élővilágáról is. Az ország más részeinek leírásakor szintén igen részletgazdag beszámolókat írt, amelyek megfogalmazásán, szóhasználatán érződik, hogy egy a természettudományokban jártas embertől származnak. Hunter viszont nem volt sem botanikus, sem geológus, a természettudományokhoz komolyabban nem értett, és – ahogy azt korábban is írtam – talán nem is különösebben érdekelték a növények és a kőzetek. A kritikában megjelenő számonkérésnek alapján elmondhatjuk, hogy azt a fajta útleírást, vagyis inkább azt az utazási stílust, amelyet Hunter képviselt, a szerző elítélte. Ez koránt sem annyira meglepő; a „turista” ebben az időszakban jelenik meg az angol nyelvben a Hunterhez hasonló utazók jelzőjeként – még hozzá negatív tartalommal.³⁸ Ez lényegében a haszontalan, pénzkidobó utazások szinonimája, mivel semmilyen komolyabb célja sincs. A turista nem akar új ismereteket szerezni, vagy azokat közvetíteni, nem mélyíti el az olvasók tudását valamely területeken – pusztán azért ír, hogy mindenki lássa, ő elutazhatott Magyarországra. A kritikusok negatívan értékelték, hogy Hunter túl sok lesajnáló vagy pikírt megjegyzést tett a meglátogatott

³⁵ Az első két kiadás nem tartalmazta a magyarországi két útról szóló részeket.

³⁶ Smith 1804

³⁷ Aikin 1804: 73.

³⁸ Burke 2006.: 8

országokra, így Magyarországra is.³⁹ Szintén hiányolták, hogy Hunter semmi újról nem számolt be. Ez utóbbi megjegyzést könnyebben értelmezhetjük, amennyiben megvizsgáljuk Magyarország korabeli sajtórepresentációját. Hunter művének harmadik kiadása arra az időre esik, amikor Magyarországról viszonylag széles ismeretekkel rendelkezett az angol irodalomfogyasztó-réteg. Nem csak az ország történelméről, ahogyan az Hunter jegyzeteiből kiderül, hanem általános állapotáról is, különösen a természettudományos területeken, elsősorban Townson leírásának köszönhetően. Egy ilyen közegben újat mondani Hunter sokszor felszínes, vagy csak a már eddigi ismereteket ismétlő írásának nem sok esélye volt. Leginkább a délvidék leírásában szolgálhatott volna újdonsággal olvasói számára, hiszen a bányavárosokról vagy a Tátráról szóló részeknél Townson részletes és szakértő leírásaival nem vetekedhetett.

Az is megfigyelhető egyébként, hogy vannak olyan területek, helyek, amelyek felkeresését más utazók korábbi beszámolóí vagy társadalmi elvárások tettek kihagyhatatlanná. Bécsben például mindkét utazó, Townson és Hunter is megnézett egy állatviadalt,⁴⁰ Pesten megtekintették a hajóhid melletti kávéházat – amelyet különlegesnek találtak külön dohányzó és nem-dohányzó részlegei miatt.⁴¹ Szintén elvárás lehetett a Dunakanyar megtekintése, valamint a fertődi kastély is, ahol mindkét utazó megfordult.⁴² Különösen a bécsi és a pesti látnivalóknál figyelhetjük meg a „kötelező” elemeket, hiszen itt nem beszélhetünk arról, hogy az egyik utazó műve támasztott volna elvárásokat a későbbi felé. Bécsben és Pesten ugyanis Hunter járt előbb, de Townson is akkor utazott erre, amikor még nem olvashatta Hunter művét. A Tatra esetében tetten érhető Hunter hatása – ugyanakkor annál több is. Ahogy azt már írtam, a korban elvárták az utazótól, hogy legyen affinitása bizonyos tudományterületek iránt, és ennek megfelelően írjon. Talán éppen ezért igyekezett Hunter mindenről írni, az aratás és cséplés módszereitől kezdve az állatokon át egészen a városok képéig – hogy olyan megfigyelőnek tűnjön, aki nem csak azért járt erre, mert megtehetette.

Felmerülhet még a kérdés, volt-e Hunternek a szórakoztatáson kívül valami más célja művével? Vessünk ehhez egy pillantást a mű kiadási idejének politikai

³⁹ Aikin 1804:72.

⁴⁰ Hunter 1803: 208-209, illetve Townson 1797: 16-18.

⁴¹ Townson 1797: 82. és Hunter 1803: 165-166

⁴² Hunter 1803:220-221.

helyzetére. Ez az időszak a Koalíciós háborúk időszaka; a második éppen csak véget ér, hogy aztán néhány hónappal később elkezdődjön a harmadik. Az 1803-1805 közötti időszak az egyik legfenyegetettebb periódusa Angliának; a francia partraszállás egészen az 1805 októberében lezajlott tráfalgari csatáig realitás volt. Nagy-Britanniának ekkor két dologra volt szüksége; egy erős flottára, amelyik legyőzi, vagy legalább elrettenti a franciát, valamint egy vagy több kontinentális szövetségesre, akik szárazföldi hadmozdulatokkal elvonják az invázióra összegyűjtött sereget. Ez utóbbi célra nem jöhetett számításba egy olyan ország, amely túlságosan messze van a fő hadszínterektől ahhoz, hogy időben felvonuljon, illetve olyan sem, amelyik túlságosan gyenge.

Itt utalnék Robert Townson korábban megjelent és ismert művére; amelyben egy teljes fejezetet szentelt Magyarországnak, illetve a magyar politikai vezetés Ausztriával és az uralkodócsaláddal szembeni ellenszenvének.⁴³ Ausztria viszont az angolok egyik potenciális szövetségese lehetne, de a közvélemény és a döntéshozók tényleg szövetkezni akarnának egy országgal, amelyet belső ellentétek osztanak meg és gyenge? Hogy ezt a képet eloszlassa, a Magyarországról felvázolt kép minden elmaradottságot hangsúlyozó megnyilvánulás ellenére pozitív, különösen mikor az ország óriási lóállományát, ásványkincseit és mezőgazdaságát részletezi. A háborúhoz elengedhetetlen nyersanyagokban bővelkedő Magyarország erőssé teszi és felértékeli Ausztriát mint szövetségest egy európai háborúhoz – különösen úgy, hogy Ausztria a korábbi harcokban kifejezetten gyengén szerepelt. Úgy gondolom, hogy Hunter visszatérése, majd pedig Magyarországnak sok szempontból való dicsérete az ország felértékelődését mutatja, elsősorban Ausztria fontossága okán.

A fentiek alapján elmondható, hogy William Hunter „turista” volt, mind a mai, de különösen a korábbi értelmezés szerint, aki pusztán szórakozásból, különösebb fenntölt cél nélkül utazott. Ennek ellenére könyve mégis sikeres volt a kor Angliájában, valamint németre is lefordították, ezáltal nemzetközi hírnevet is szerzett magának. Hunter céljai elsősorban az országnak nem részletes, de a Magyarországot nem ismerők számára megfelelő bemutatása lehetett. Amennyire gyors utazási tempója engedte, igyekezett megfigyeléseket tenni a kultúráról, szokásokról, történelemről, a gazdaság állapotáról. Az elmaradottságok ellenére is hangsúlyozta az ország fontosságát, elsősorban erős, nemes lelkű férfi lakosságot és gazdag

⁴³ Townson 1797: 96-108

mezőgazdaságát. Ezek fontos szempontok, amennyiben figyelembe vesszük, a Napóleoni háborúk idején írta művét, amikor Angliának megfelelő szövetségeseket kellett találnia Franciaország ellen. Hunter műve az angol olvasóknak egy szövetséges ország (Ausztria) gazdag „háterszágát” mutatta be könnyed, szórakoztató formában.

Bibliográfia

Aikin, Arthur: Cím nélküli recenzió a műről; *The Annual Review of History and Literature for 1803*, II. kötet, 1804: 72-78.

Bácskai Vera: *Városok Magyarországon az iparosodás előtt*. Osiris, 2002.

Burke, Peter: *Útmutatás az utazástörténet számára*, In.: Korall, 2006(26. szám).

Hevesi Attila: *Robert Townson magyarországi utazásai*; Földrajzi közlemények, 2000. (124. (48.) köt.) 1-4. sz. 222-224. old.

Hunter, William: *Travels through France, Turkey, and Hungary, to Vienna, in 1792 : to which are added, several tours in Hungary, in 1799 and 1800 : in a series of letters to his sister in England*. London, 1803

Harbsmeier, Michael: *Az útleírások mint a mentalitástörténet forrásai. Gondolatok a kora újkori német útleírásoktörténeti-antropológiai elemzése kapcsán* In.: Korall, 2006(26. szám)

Kökény Andrea: *Robert Townson utazásai Magyarországon, 1793*; Aetas, 2013. (28. évf.) 3. sz. 119-140. old.

Kulcsár Krisztina: Úton, útfélen – közekedés a 18. században.
http://mnl.gov.hu/a_het_dokumentuma/uton_utfelen___kozlekedes_a_18._szazadban.html

Merkel Ottó: *Robert Townson és a magyar koleopterológia hajnala*; Állattani közlemények, 1998. (83. köt.) 1. sz. 105-109. old.

Nagy Iván: *Magyarország családai czímerekkel és nemzékrendi táblákkal*, H-K, Pest, 1859.

Olter László: *Brit utazók Magyarországon 1792-1815*; Történelmi szemle, 2000. (42. évf.) 3-4.

Rózsa Péter: *Robert Townson beszámolója a tokaji szőlőművelésről és borkészítésről*

A Miskolci Egyetem közleményei. A sorozat Bányászat, 2011. 82. köt. 243-250. old.

Rózsa Péter: *Robert Townson angol természettudós 1793. évi leírása Pest-Budáról*

A Miskolci Egyetem közleményei. A sorozat Bányászat, 2006. 69. köt. 367-382. old.

Smith, Sydney: *Hunter's Travels through France, etc.* Edinburgh Review. 1804/4, 207-214

Townson, Robert: *Travels in Hungary with a short account of Vienna in the year 1793.*
London, 1797